

Мр Нада ТОМОВИЋ*

ЕВРОПСКА ИНТЕЛИГЕНЦИЈА ПРЕМА АНЕКСИЈИ БОСНЕ И ХЕРЦЕГОВИНЕ 1908-1909.ГОД.

Мало је који догађај из европске историје првих деценија XX вијека изазвао осуду од стране интелектуалних европских кругова као што је анексија Босне и Херцеговине. Мада се по последицама не може мјерити са догађајима који ће услиједити на европској политичкој сцени, анексија Босне и Херцеговине била је својеврсно гажење одредби једног међународног уговора. Велике европске силе тим актом стављене су пред свршен чин. Изгледало је да ће се европски мир тешко сачувати. Србија и Црна Гора су акт анексије схватиле као гажење сопствених националних интереса.

Европски културни и научни радници заузели су одлучан став против анексије. Нарочито су била запажена иступања руских и чешких научника, књижевника и новинара, који су са симпатијама пратили покрете отпора народа у Србији и Црној Гори против аустријске анексије Босне и Херцеговине.

Чешки књижевник и публициста Јосип Холечек, у својој брошури *Анексија Босне и Херцеговине*,¹ истиче да је до анексије дошло планском антисловенском политиком Аустро-Угарске на Балкану.

Као што се могло и очекивати, анексија је на највећу осуду наишла у Русији. Уједињени руски и српски научни радници и универзитетска омладина огласили су се против анексије Босне и Херцеговине. Московски студенти су послали студентима Београдског универзитета поздрав солидарности у борби против аустријског насиља. Студенти Београдског универзитета су отпоздравили московским студентима. У дискусији вођеној у Москви о последицама анексије Босне и Херцеговине узели су учешћа академик Т.Е. Корш, професор гроф Л.А. Комаровски, кнез Е.Н. Трубенцкој, В.А. Макалаков, др Божидар Марковић и Чедомир Јоксимовић.²

* Аутор је асистент на Филозофском факултету у Никшићу.

¹ Поменути брошура преведена је код нас и издата у Београду 1909. год.

² Нико Мартиновић, *Оштор народа у Црној Гори против анексије Босне и Херце-*

У руским интелектуалним круговима расправљало се о словенском и балканском питању, о улози Русије међу словенским народима, о културном и привредном уједињењу словенских народа. О тим питањима држали су предавања универзитетски професори и публицисти.³ Угледни универзитетски професор Комаровски држао је средином новембра 1908. године предавање у Петрограду о приликама у Босни и Херцеговини. Поред осталог, он је нагласио да Русија има само један смјер на Балкану и да помаже слободно развијање словенских земаља. "Према Србима прије се поступало неправедно, а то више не смије да буде. Не признати анексију и радити на оснивању балканског савеза то је задатак Русије."⁴ Крајем новембра, гроф Бобрински, професори Погодин и Радичев одржали су више предавања по Русији о српском питању.⁵

Нарочито велико интересовање владало је за предавања о Босни и Херцеговини које је држао чувени вођа кадета, професор Миљуков.⁶

Иако је вријеме старих словенофила⁷ било прошло, словенофилске идеје су биле снажне у интелектуалним круговима као и у широј јавности.⁸ Само словенофили из доба анексије нијесу имали ауторитет и моћ као они из доба Источне кризе. Они су на сједницама "словенског комитета" нападали руску дипломатију, и тражили од ње енергичну одбрану српског народа од Аустро-Угарске. Њихов глас није далеко допирао, нити је битније утицао на став званичне Русије.⁹

У тежњи да покажу експанзионистичке намјере Двојне монархије, руски књижевни и културни кругови развили су такву дјелатност да је о анексији настала обимна литература још у току 1908-1909.г.¹⁰ Академик П.А. Лавров написао је студиозну расправу под насловом "Анексија Босни и Герцеговини и отношение к ней словянства".

Он је осудио тајне споразуме руске дипломатије с Аустро-Угарском, због којих балканске земље нијесу добиле стварну руску подршку. Апелује да Русија мора остати вјерна својим историјским завјетима и не смије се помирити са чином анексије.¹¹ Лавров истиче потребу за чвршћом везом између Бугарске, Србије и Црне Горе, како би се лакше стало на пут аустроугарском продору на Балкан.¹²

Анексију је осудио и славни руски књижевник Л.Н. Толстој. На

џовине, Југословенски народи пред први свјетски рат, САНУ, Посебно издање, књ. 61 Београд 1967. Стр. 498.

³ Глас Црногорца, 22. новембар 1908.год., бр. 62.

⁴ Политика, 17. новембар 1908.год., бр. 1738.

⁵ Политика, 19. новембар 1908. год., бр. 1740.

⁶ Политика, 13. октобар 1908., бр. 1703.

⁷ Дјелатност словенофила може се подијелити у два периода. Рани словенофили дјеловали су у периоду 30-60-их година 19. вијека. Стари словенофили нарочито су дошли до изражаја у вријеме Источне кризе 1876-1878. Они су имали јак утицај на руску званичну политику.

⁸ Бранко Павићевић, *Русија и анексиона криза 1908-1909.* 2. Титоград, 1984. 21.

⁹ Димитрије Поповић, *Борба за народно уједињење 1908-1914*, Београд, 45.

¹⁰ Б. Павићевић, нав. дјело, 21.

¹¹ А. П. Лавров, *Анексија Босни и Герцеговини и отношение к ней словянства*, Санкт Петербург, 1910, 138.

¹² Исто, 140.

прослави свог 80-ог рођендана у Јасној Пољани, говорио је о анексији пред депутацијом студенаца из Москве и оштро осудио тај чин, истичући да је нанесена неправда српском народу¹³. Он је написао и брошуру "О присаједињењу Босне и Херцеговине Аустрији". Навешћемо неколико најинтересантнијих детаља:

"Појмљиво је да је онај старац са наказним појмовима, који се назива аустријски цар, заједно са неколико десетина истих таквих као и он људи, са исто тако наказним појмовима, могао зажелети да неколико стотина хиљада, који са њим ничега заједничког немају, прогласи за своје поданике, налазећи да је то врло добра и корисна ствар, и да ту своју одлуку одржава у снази, претећи да ће све поубијати све оне, који је не буду признали..."¹⁴

Веома оштро је осудио компензациону политику коју је заговарала руска влада, сматрајући да се тако комплексна питања не могу рјешавати на тај начин. "Још се некако и могло говорити о анексијама, компензацијама, конференцијама и претити ратовима пре 500, 100 па чак и 50 година. У она су времена још могли заглупљене, обмануте народе, као робове који се продају, пребацити од једних газда ка другим, од Турака Русима, од Руса Немцима итд."¹⁵

Интересно је његово поимање рата као начина рјешавања спорова било које врсте. "И Босанци и Херцеговци, и ви Срби, и сви словенски народи никако и не треба да се спремате за рат тј. не на оне исте преступе од којих и за које живе она разбојничка гнезда што се зову велике државе, и да не треба да молите помоћи од управитеља тих држава, но треба да престанете распламтивати у себи груби српски и свесловенски патриотизам."¹⁶

Званична Француска држала се доста резервисано у анексионој кризи због обзира према Аустро-Угарској, која се држала коректно у Мароканској кризи, не ставши на страну своје савезнице Њемачке. Један дио француских научника и публициста подржавао је уздржан став своје владе, али се знатан дио интелектуалаца огласио против анексије Босне и Херцеговине.¹⁷

У Паризу, у Дворани географског друштва, угледни француски научници током фебруара и марта 1909. године одржали су низ предавања о српском питању и о анексији Босне и Херцеговине. Професор Мале одржао је 25. фебруара 1909. предавање на тему "О српском народу и

¹³ Лука Вукчевић, *Црна Гора о босанско-херцеговачкој кризи*, Титоград, 1985, 101.

¹⁴ Лав Николајевич Толстој, *О присаједињењу Босне и Херцеговине Аустрији*, фототипско издање, Београд 1996, стр. 12; Своје прво издање Толстојева брошура доживјела је у Берлину 1908. године. Зашто није тада издата у Русији, можда довољан одговор даје ова реченица из ње: "Десио се да су управљачи осталих сличних установа (држава) зажелели да узму учешћа у тој отимачини, и ево се већ неколико недеља као лопови домунђавају на свом лоповском жаргону о неким тамо анексијама, компензацијама, конгресима, конференцијама, декларацијама, делегацијама и тако даље и не могу за сад да дођу ни до какве одлуке", 9.

¹⁵ Исто, 15.

¹⁶ Исто, 20-21.

¹⁷ Димитрије Димо Вујовић, *Црна Гора и Француска 1860-1914*, Цетиње 1971, 334.

Србији", професор на Сорбони Оман одржао је предавање "О Босни и Херцеговини", професор на Школи за политичке науке Рене Анри - "О Црној Гори", професор на Сорбони Дени "О Србима у Аустро-Угарској", професор Виктор Берар одржао је предавање на тему "О српском питању у европској политици".¹⁸

Берар је критиковао француску владу, побијајући њене аргументе да Срби нијесу анексијом изгубили ништа, и опомињао француску јавност да се не завашава, јер последице Србије на ред долази Турска, а када би се то догодило интереси француског капитала били би угрожени.¹⁹

Оглашавање француских интелектуалних кругова услиједило је тек када је Аустро-Угарска одбила да се задовољи изјавом којом је српска влада одустала од накнада, а анексију и гаранције своје независности препустила великим силама. Било је очигледно да Аустрија жели да понизи Русију и разбије Антанту.

Анексија Босне и Херцеговине наишла је на осуду енглеских интелектуалних кругова. Енглеска интелигенција је анексију протумачила као први корак Аустро-Угарске према Солуну и Блиском истоку, чиме су били угрожени енглески економски и политички интереси.

Познати енглески публициста и путописац Seton Watson у чланку *The Truth About Bosnia and Herzegovina* (Истина о Босни и Херцеговини) који је потписао псеудонимом Viator износи своја запажања о аустро-угарској политици у Босни. Он оштро критикује политику Беча према народу Босне и Херцеговине. Цар је обећао да ће у Босни, када је окупирао, завести "ред" и "безбједност", "а те ријечи су замијењене силом и тиранијом".²⁰

Истини за вољу, каже даље Watson, грађени су пруге и путеви, градови, али су они плаћани високом цијеном. Најсиромашнији од сиромашнијих морали су да раде само за храну. "Никада нисам видио виши призор за сажаљење од ових несретника".²¹

Како онда правдати цивилизаторску аустријску политику, пита се он и закључује да су намјере Беча сасвим јасно изражене у изјави једног аустријског политичара: "Србија је наша, видјећете. Босна је само почетак".²²

Rowland Blennerhasselt публициста, у чланку под насловом *Austria and Berlin Treaty* (Аустрија и Берлински конгрес), констатује да је највећа жртва аустријске политике на Балкану Србија. Србија је практично постала вазална држава Двојне монархије. Та вазалност се огледа у економском и политичком виду. Аустро-угарски пројекат изградње жељезничких пруга на Балкану учиниће у случају његовог остварења да Србија постане земља без природних граница. Он се залагао за сазивање

¹⁸ Глас Црногорца, 14. фебруар 1909, бр. 8.

¹⁹ Љиљана Алексић Пејковић, *Односи Србије са Француском и Енглеском*, Београд 1965, 479.

²⁰ Viator, *The Truth Bosnia and Herzegovina, The Power Behind the Austria Throne*, London дец. 1908, 1005.

²¹ Исто, 1014-1015.

²² Исто, 1015.

једне међународне конференције на којој би Енглеска иступила са посебним програмом заштите српског становништва од аустријске политике.²³

Разумљиво, да су сви српски интелектуални кругови сматрали за своју обавезу да пером и јавном ријечју осуде анексију Босне и Херцеговине од стране Аустро-Угарске. Напоменућемо само неке занимљиве расправе публиковане у данима анексије: Д. Васиљевић, *Проблем Блиског Истока и панџерманска ојасносћ, аустријска анексија Босне и Херцеговине*, Архив за правне и друштвене науке, књ. VII. Београд 1909, стр. 97-111 и књ. VIII Београд 1909, стр. 177-190,²⁴ Јован Цвијић, *Анексија Босне и Херцеговине и српски проблем*, Београд 1908. године.

Ако би се на крају изводио неки глобални закључак, онда би се могло рећи да су европски интелектуални кругови заузели активнији став и залагали се за енергичније методе супротстављању аустроугарским плановима на Балкану, од влада својих земаља. Њихов глас, међутим, није битније утицао на званичну политику. Силе Антанте као ни Србија и Црна Гора нијесу биле војнички спремне да се супротставе Аустро-Угарској, а дипломатски методи такође нијесу дали резултата. Аустријска дипломатија подржавана од Немачке тријумфовала је у анексионој кризи

²³ Rowland Blennerhassett, *Austria and Berlin Treaty*, The Problem of the Near East, London нов. 1908, 757-758.

²⁴ Бранко Павићевић, нав. djело, 708.